

MARJA JÄRVENTAUSTA

Johan Strählmanin suomen kielioppi vuodelta 1816

Johan Strählmanin saksaksi laatima suomen kielioppi *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen* oli ensimmäinen 1800-luvulla painettu suomen kielen kielioppi. Kirja sai sensorilta painoluvan syyskuussa 1816, Strählman päiväsi esipuheensa marraskuun 27. päivälle, ja vielä samana vuonna kielioppi ilmestyi pietarilaisen M. C. Iversenin painamana. Nimilehdellä kerrotaan kirjoittajan, jonka nimi esiintyy saksalaisessa muodossa Johann Strahlmann,¹ olevan eteläisen Käkisalmen rovastikunnan rovasti ja Valkjärven kirkkoherra sekä turkulaisten Keisarillisen Suomen Talousseuran ja Suomen Piipiaseuran jäsen.

Fennistiikan historiassa Strählman ja hänen kielioppinsa tunnetaan lähinnä Reinhold von Beckerin ansiosta, joka kirjoitti kieliopista jokseenkin murskaavan arvion *Mnemosyneen* vuonna 1819 ja jolle Strählman vastasi samaisessa lehdessä samalla mitalla. Kymmenen vuotta myöhemmin C. N. Keckman laati kieliopista lyhyen lausunnon Helsingin yliopiston konsistorille, mutta sen koommin kielioppi ei ole juuri kiinnostanut tutkijoita (Häkkinen 2008, 66). Tosin suomen kieliopin erityiskysymyksiä käsittelevissä diakronisissa tutkimuksissa myös Strählman otetaan yleensä huomioon, niin kuin esimerkiksi Wiikin (1989) nominien taivutusta ja Merimaan (2004) adpositioita käsittelevissä tutkimuksissa.

Tässä artikkelissa valotan ensiksi hieman Strählmanin ja hänen kielioppinsa taustoja. Sen jälkeen käsittelen kieliopin vastaanottoa erityisesti Reinhold von Beckerin ja Anders Johan Sjögrenin arvostelujen pohjalta. Lopuksi pyrin luomaan jonkinlaisen kokonaiskuvan kieliopista ja tuomaan esiin Strählmanin kieliopillisen ajattelun pääkohtia käymällä

---

1 Koska suku tuli Viipuriin 1500-luvulla Lyypekistä, muoto Strahlman(n) vastaa nimen alkuperäistä kirjoitusasua (ks. Strählman 2002, 1). Saksankielisissä kirjoituksissaan Strählman käytti etunimestään muotoa Johann, ruotsinkielisissä muotoa Johan; *Suomen kansallisbiografiassa* nimi on muodossa Johannes Caroli (Väänänen 2007, 351), Haltsonen (1949, 283) käyttää muotoa Juhana. Satunnaisesti etu- ja sukunimestä esiintyy kirjallisuudessa joitakin muitakin kirjoitusmuotoja.

läpi kieliopin kategoriat. Alaotsikkonsa mukaisesti² kielioppi sisältää pitkin matkaa viitauksia suomen ja unkarin välisiin yhtäläisyyksiin, ja sen liitteenä on yli kaksikymmensivuinen luettelo suomen ja unkarin sanavertailuja. Stråhlmanin kieliopin lähes ainoana ansiona onkin usein pidetty juuri sen vertailevaa näkökulmaa, jonka kuitenkin jätän kokonaan tarkasteluni ulkopuolelle (aiheesta ks. Weöres 1966).

1. Taustoja³

Johan Stråhlman syntyi Valkjärvellä huhtikuussa 1749. Hänen isänsä oli Kerimäen kirkkoherran poika Carl Stråhlman ja äitinsä Valkjärven kirkkoherran tytär Katarina Allenius. Carl Stråhlman opiskeli Turun akatemiassa ja Rostockin yliopistossa, toimi vuoden verran Viipurin katedraaliskoulun alikonrehtorina, vihittiin papiksi Viipurin hiippakunnassa ja toimi appensa seuraajana vuodesta 1746 aina vuoteen 1778 Valkjärven kirkkoherrana. Äidin perhe oli tullut Valkjärvelle 1729 Nousiaisista, joten on mahdollista, että Stråhlmanin kotona puhuttiin ruotsia, eikä ole mahdotonta, että kotikielenä olisi käytetty myös saksaa.⁴ Suomenkielisessä ympäristössä hänen on kuitenkin jo lapsena täytynyt omaksua suomen kieli.

Kouluopinnot Stråhlman aloitti vasta 15-vuotiaana Viipurin katedraaliskoulussa. Maaliskuussa 1767 hän kirjoittautui ylioppilaaksi Turun akatemiaan, missä kuunteli mm. eksegeetiikan ja teologian, mutta myös fysiikan ja metafysiikan luentoja. Kesällä 1768 seurasi opintomatka Tukholmaan ja Uppsalaan, ja saman vuoden joulukuussa Stråhlman toimi Johannes Billmarkin käytännön filosofian alaan kuuluvan väitöskirjan *An climata in mores gentium influant?* respondenttina. On todennäköistä, että ajan tavan mukaan respondentti laati väitöskirjan, ja tämän puolesta puhuu sekin, että dedikaation kohteena oli Stråhlmanin isä, jolle ”filius obedientissimus” oli laatinut kiitollisuutta tihkuvan esipuheen unohtamatta kiittää äitiäänkään (Billmark 1768, iii). Väitöskirja jäi Stråhlmanin ainoaksi, sillä taloudellisista syistä hänen piti keskeyttää hyvin alkaneet maisterinopintonsa vain kaksi vuotta opiskeltuaan. Elokuussa 1769 hän aloitti isänsä jälkiä seuraten Viipurin katedraaliskoulun alikonrehtorina ja yleni vuonna 1773 konrehtoriksi opetusalanään

2 Kokonaisuudessaan otsikko kuuluu: *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen, mit Beziehung auf die Aehnlichkeit der finnischen Sprache mit der ungarischen, und einem Anhang von finnischen Idiotismen und Vergleichung der finnischen und ungarischen Etymologie, mit einem Auszuge in diesen Sprachen verwandter Wörter.*

3 Biografiset tiedot perustuvat pääosin seuraaviin lähteisiin: Haltsonen 1949, Stråhlman 2002, Kotivuori 2005, Väänänen 2007. Näihin en tekstissä viittaa erikseen.

4 Viipurin kielioloja on tutkittu melko paljon (viimeksi Paavolainen & Supponen 2013), mutta ympäröivän maaseudun kielioloista on vaikeampi saada yhtenäistä kuvaa. Tandefelt (2013, 57) lainaa Viipurin kuvernementin kuvernööriä vuodelta 1767, joka toteaa: ”Suomi on yleisin kieli maanviljelijöiden keskuudessa, karjalaisten kuin muidenkin suomalaisten keskuudessa, ja sitä puhuvat myös kaikki säätyläiset.” Kuujon (1992, 82) mukaan ”puhekielenä saksaa käytettiin vain eräissä kartanoissa ja monessa porvariskodissa”. Ruotsin taito oli Viipurissa 1700- ja 1800-lukujen taitteessa rapautumassa (Tandefelt 2013, 56–58), joskin se sinnitteli virkakielenä saksan ja venäjän rinnalla (ks. Kuujo 1992, 24–25).

lähinnä teologia. Vuonna 1780 Strählman siirtyi isänsä seuraajaksi Valkjärven kirkkoheran virkaan ja toimi siinä kuusikymmentä vuotta aina kuolemaansa saakka eli vuoteen 1840. Lääninrovastin arvon hän sai 1796, ja vuonna 1803 hänet nimitettiin Viipurin tuomiorovastiksi ja konsistorin esimieheksi. Jälkimmäisiä virkoja hän ei kuitenkaan ottanut vastaan, koska piti mahdottomana hoitaa niitä Valkjärveltä käsin. Kieliopin ilmestymisen aikaan Strählman oli siis ollut jo pitkälti yli kolmekymmentä vuotta Valkjärvellä. Jonkinlainen tuntuma Turun akateemiseen elämään hänellä kuitenkin säilyi, sillä kaksi vanhinta poikaa aloittivat syksyllä 1801 opintonsa Turussa, ja uskonpuhdistuksen riemujuhlan johdosta Strählman promovoititiin 25 muun ansioituneen kirkonmiehen tavoin Turussa kesäkuussa 1818 teologian tohtoriksi. Ilmeisesti hänellä oli ainakin vielä 1800-luvun alkupuolella myös kiinteitä yhteyksiä Viipuriin, sillä tuskin häntä muuten olisi valittu hiippakunnan johtotehtäviin.

Ei ole tietoa, miksi ja milloin Strählman ryhtyi laatimaan suomen kielioppia. Todennäköisesti hänen kiinnostuksensa isänmaata, kotiseutua ja suomen kieltä kohtaan oli herännyt jo opiskeluaikana Turussa. Syksyllä 1768 hän mahdollisesti seurasi suomalaisen kirjallisuuden dosentin Karl Gustaf Wemanin luentoja, koska mainitsee kielioppinsa esipuheessa tämän ansiot suomen kielen hyväksi. Esipuheesta käy myös ilmi, miten suuri vaikutus Henrik Gabriel Porthanilla on täytynyt olla Strählmaniin, joka varmasti jo opiskeluaikanaan oli tutustunut tämän tuotantoon.

Opiskeluajan ja kieliopin valmistumisen välillä on kuitenkin melkein viisikymmentä vuotta. Siksi kieliopin syntyyn on täytynyt olla myös muita syitä kuin opiskeluaikainen fennomaaninen herääminen, vaikka kielioppi olikin todennäköisesti ollut pitkään valmisteilla. Merkittävän sysäyksen Strählman sai ehkä Viipurin kymnaasin opettajakunnan piirissä virinneestä kiinnostuksesta Suomea ja suomen kieltä kohtaan. Vanhassa Suomessa aloitettiin vuonna 1804 koulu-uudistus, jonka myötä Viipuri liitettiin Tarton yliopiston alaisuuteen ja Viipuriin perustettiin saksankielinen kymnaasi. Suurin osa opettajista tuli Saksasta (ks. Akiander 1866, 337–341), mutta monet heistä, erityisesti Viipurin läänin koulutarkastaja August Thieme, olivat hyvin ”suomenmielisiä” (ks. Hösch 1993). Strählmania innosti kieliopin tekoon ehkä juuri kymnaasin opettajien kiinnostus vieraisiin kieliin ja niiden opetukseen. Opettajista August Wilhelm Tappe julkaisi 1810 saksalais-venäläisen kieliopin, ja Ludwig Purgold valmisti oppilaittensa kanssa suomalais-saksalais-venäläistä sanakirjaa, joka ei kuitenkaan koskaan valmistunut. Kiinnostava on Pöschmannin (1806, 58) mainitsema tieto siitä, että Thieme laati jo aivan 1800-luvun alussa suomen kieliopin. Tämä kuulemma asiantuntijoidenkin kiittelemä todennäköisesti saksankielinen kielioppi oli tarkoitus saattaa painokuntoon, mutta hanke jäi kesken Thiemen palattua 1811 takaisin Saksaan.

Tässä kontekstissa tuntuu luontevalta, että Strählman kirjoitti kielioppinsa saksaksi. Toinen syy saksan kielen käyttöön oli varmasti se, että jotkin Strählmanin kieliopillisista esikuvista olivat saksankielisiä. Kolmas ja ehkä tärkein syy oli kuitenkin se, minkä Strählman tuo myös kielioppinsa esipuheessa selvästi esiin: Valitsemalla kieliopin metakieleksi saksan hän halusi tavoittaa mahdollisimman laajan lukijakunnan ja tehdä suomen kieltä

tunnetuksi myös ulkomailla. Tässä tavoitteessaan hän onnistuikin, ja esimerkiksi E. N. Setälä kuuluu sanoneen, että ”[k]ieliopin parhaana ansiona on pidetty sitä, että se saksankielisenä pitkän aikaa oli melkein ainoa ulkomaalaisten lähde heidän perehtyessään suomen kieleen” (Haltsonen 1949, 285). Muun muassa ”unkarinkielisen fennougristiikan varsinainen perustaja” Pál Hunfalvy opiskeli sen avulla suomea (Weöres 1966, 368), samoin Kalevalan tšekintäjä Josev Holeček (Holečková-Dolanská 1953, 771–772⁵).

Suomessa saksan kieltä pidettiin Stråhlmanin kieliopin yhtenä keskeisenä ongelmana. Varsinainen ongelma ei ehkä kuitenkaan ollut saksan kieli sinänsä, vaikka sitä osattiinkin läntisen Suomen opinahjoissa huonommin kuin Vanhassa Suomessa, vaan se, että Stråhlman korvasi jo vakiintuneet latinankieliset termit kauttaaltaan saksankielisillä (ks. Becker 1819, 13). Valinta oli kuitenkin täysin tietoinen, ja Stråhlman (1819, 391) perusteli sitä toisaalta ymmärrettävyyssyillä ja toisaalta saksankieliseen kielioppitraditioon vedoten. Useimmissa saksalaisissa kieliopissa ei kuitenkaan enää 1800-luvun alussa käytetty saksannettuja termejä, ja Stråhlman nojasikin terminologiassaan Gottschedin 1700-luvun puolivälissä ilmestyneisiin teoksiin. Jo pintapuolinen vertailu osoittaa, että Stråhlmanin saksankieliset termit ovat paljolti Gottschedilta peräisin, ja koska Stråhlman (1816, 10–11) myös suomen kielen täydellisyyttä ylistäessään toistaa sanasanaisesti – lähdeään tosin ilmoittamatta – Gottschedin mainitsemia täydellisen kielen tuntomerkkejä, hänen on aivan ilmeisesti täytynyt tuntea ainakin Gottschedin *Grundlegung einer Deutschen Sprachkunst* vuodelta 1748.

2. Vastaanotto

Reinhold von Beckerin perusteellinen ja sangen kriittinen arvio Stråhlmanin kieliopista ilmestyi *Mnemosynessä* tammi–toukokuussa 1819. Voi hyvinkin olla, että arvostelun kriittisyys yllätti Stråhlmanin, olihan Rosenplänter (1815) käsitellyt jo ennen kieliopin ilmestymistä melko myönteiseen sävyyn nominien taivutusta koskevaa lukua. Joka tapauksessa Stråhlman ryhtyi ennen pitkää laatimaan perinpohjaista ja kiukkuista vastinetta, jossa kävi kohta kohdalta läpi Beckerin kritiikkiä ja joka ilmestyi *Mnemosynen* numeroissa vuoden 1819 joulukuun ja seuraavan vuoden kesäkuun välisenä aikana. Vastineen viimeisen osan lopussa lehden toimitus ilmoitti, ettei pitänyt tarpeellisena jatkaa keskustelua, vaikka jotkin tahot olivatkin vaatineet myös vastineelle vastinetta.

Arvostelunsa alussa Becker (1819, 12–13) esitti kolme periaatteellista huomautusta: Ensiksi hän hämmästeli sitä, ettei Stråhlman ollut käyttänyt hyväkseen Renvallin (1815–1817) väitöskirjan ensimmäisessä osassa julkaistua luetteloa suomen kielen kieliopillisista tutkimuksista ja sanakirjoista. Sitten hän moitti Stråhlmanin saksalaista terminologiaa pitäen sitä karhunpalveluksena käyttäjille ja epäili lopuksi, ettei mistään päin Suomea löydy syntyperäisiä suomen kielen käyttäjiä, jotka puhuisivat tekijän kotimurteekseen

5 Lähdevitteestä kiitän Viola Čapkováta ja Lenka Farováta.

väittämän kielimuodon kaltaista suomea. Tämän jälkeen hän tarttui kieliopin virheisiin ja puutteellisuuksiin ja ruoti niitä melkein pä pykälä pykälältä. Palaan joihinkin näistä seuraavissa luvuissa.

Beckerin arviota ja Strählmanin siihen kirjoittamaa vastinetta voidaan pitää vielä melko tavanomaisena joskin kovin suorasanaisena tieteellisenä ajatuksenvaihtona, jonka tavoitteena oli löytää paras mahdollinen tapa kuvata suomen kieltä. Samaa ei kuitenkaan voi sanoa Anders Johan Sjögrenin ja Strählmanin välille kehkeytyneestä sananvaihdosta, joka sai alkunsa aivan mitättömästä seikasta. Sjögren (1821, 12) nimittäin mainitsi suppeassa suomen kieltä ja kirjallisuutta käsittelevässä kirjasessaan *Ueber die finnische Sprache und ihre Literatur* sivumennen, että Strählmanin kielioppi ei oikein vastannut sille asetettuja odotuksia. Strählman, joka oli Beckerin arvostelusta sydänjuuriaan myöten loukkaantunut, tarttui tähän lausahdukseen ja kirjoitti niin ikään saksaksi kirjasen suomen kieltä ja kirjallisuutta koskevista odotuksista. Esipuheen mukaan hänen tarkoituksensa oli laatia kriittinen vastine Sjögrenin kirjaseen (Strählman 1822, 4), mutta päällimmäiseksi nousi omien näkökantojen kiihkeä puolustaminen. Sjögrenin lyhykäisen huomautuksen Strählman tulkitse kielioppinsa väheksynnäksi ilmeisesti siksi, että Sjögren käsitteli paljon laajemmin ja varsin myönteisesti Jacob Judénin vuonna 1818 ilmestynyttä kielioppia, jonka puutteista Strählman oli jo 1819 lähettänyt lausunnon Turun yliopistoon vapaasti käytettäväksi (Strählman 1822, 8–9).⁶ Koska Strählman vähätteli varsin ikävään sävyyn häntä 45 vuotta nuorempaa Sjögreniä, tämä puolestaan kiirehti laatimaan puolustuskirjoituksen saksankieliseen *St. Petersburger Zeitschriftiin*.⁷ Sjögren (1822a, 271) halusi ensinnäkin korjata Strählmanin kirjasen virheitä, mutta samalla myös oikoa joitakin väärinkäsityksiä. Kirjoitus antaa sovinnollisen, jopa kunnioittavan ensivaikutelman, mutta on sävyiltään ironinen ja piikikäs. Sjögren välitti taitavasti kritisoihasta omin sanoin Strählmanin kielioppia, mutta saattoi sen erittäin kriittiseen valoon siteeraamalla ulkomaalaisten ja ulkomailla ilmestyneiden lehtien arvosteluja. Tärkeimmäksi auktoriteetiksi Sjögren (1822a, 221) nosti Rasmus Raskin, joka kirjoitti maaliskuussa 1819 Rasmus Nyerupille:⁸

I det Viborgske blev først forfattet en Finnische Sprachlehre von Johan Strahlmann (aliäs Strålman) St. Petersburg 1816, hvilken dog er temmelig indviklet, fejlagtig og ikke i den bedste tyske Stil, men til samme Tid opstod en finsk Digter og Lærd, Skretær J. Judén i Viborg, som ved mangfoldige små Digte og Pjeser for den finske Almue vedligeholdte Læselyst og Tænkning hos sine Landsmænd,

6 Sjögren (1821, 11) mainitsi Judénin kieliopin ilmestymisvuodeksi virheellisesti 1812, mistä Strählman (1822, 8) sai syyn olettaa, että Sjögren tarkoituksellisesti halusi asettaa Judénin hänen edelleen. Sjögren (1822a, 224) selittää vuosiluvun lapsukseksi, olihan hän oli käyttänyt lähteenään Tengströmin vuonna 1821 julkaistua Porthanin muistopuhetta, jossa vuosiluku myös on väärin. Strählmanin kieliopista Tengström (1821, 40–42) muuten huomautti, ettei ole syytä väheksyä tämän ankarasti arvostellun teoksen ansioita.

7 Muistelmissaan Sjögren (1955, 91–92) katsoikin voittaneensa kiistassa, koska se toi hänen nimensä pietarilaisten piirien tietoisuuten.

8 Nyerup julkaisi kirjeen jo 1820 teoksensa *Magazin for Rejseiagttagelser* ensimmäisessä osassa; tässä kirjettä on lainattu Hjelm Levin (1941, 403) mukaan.

hans störste Værk er Försök till Utredande af Finska Språkets Grammatik Viborg 1818, som er kort og tydeligt og langt overgår alle forrige Forsög.

Vaikuttaa siltä, että tämä lausunto oli levinnyt laajalle, sillä monissa ulkomaisissa arvosteluissa Judénin kielioppia väitetään huomattavasti perusteellisemmaksi kuin Stråhlmanin. Näitä arvosteluja Sjögren tuntuu siteeraavan kovin tarkoitushakuisesti, sillä hän ei puutu edes niissä esiintyviin selviin virheisiin ja väärinkäsityksiin (tarkemmin Järventausta 2011, 194–200). Sjögrenillä olikin aivan ilmeinen tarve ojentaa Stråhlmania, sillä miksi hän muuten olisi julkaissut puolustuskirjoituksensa myös ruotsiksi *Mnemosynessä* (Sjögren 1822b).

Vaikka Stråhlmanin kieliopin arvostelu sai ehkä turhankin kriittisiä sävyjä, niin aiheutonta se ei missään tapauksessa ollut. Siksi onkin luonnollista, että Stråhlmanin *Finnische Sprachlehre* jäi syrjään, kun Beckerin laaja ruotsinkielinen kielioppi ilmestyi vuonna 1824. Stråhlman tosin yritti vielä tämän jälkeenkin levittää kielioppiaan ja tarjosi sitä yliopistolliseksi oppikirjaksi luvaten opetuskäyttöön jopa 200 ilmaiskappaletta. Ennen kuin Helsingin yliopiston konsistori teki asiasta päätöksen, se pyysi N. C. Keckmania, joka oli vuonna 1829 nimitetty vasta perustettuun suomen kielen lehtorin virkaan, antamaan kieliopista lausunnon (Anttila 1928, 280). Joulukuun 18. päivälle 1829 päivätyssä lausunnossaan Keckman luettelee ensin koko joukon kieliopin puutteellisuuksia ja toteaa sitten kokoavasti: ”undertecknad, ifall sagde språklära skulle till föreläsningar begagnas, snart sagdt vid varje sida vore tvungen att anmärka obestämda uppgifter, oriktigheter eller misstag”. Lopuksi hän vielä huomauttaa, että saksan kieli todennäköisesti aiheuttaisi monille opiskelijoille hankaluuksia. Vielä 21. joulukuuta varakansleri A. A. Thesleff, jolle Stråhlman oli alun perin osoittanut tarjouksensa, kirjoitti tälle konsistorin hylkäävästä päätöksestä. Thesleff tuo esiin saksan kielen ongelmallisuuden, mutta painottaa myös sitä, että Stråhlmanin kielioppi ei vastannut yliopistossa käytössä olevia opetusmenetelmiä, ja päättyi toteamaan, että Beckerin ruotsinkielinen kielioppi ”för närvarande fullkomligt uppfyller behofvet af en dyck Lärobok vid Universitetet”.

Tämän jälkeen Stråhlman ei enää osallistunut kieliopilliseen keskusteluun, ja hänen kielioppinsakin joutui miltei unohtuiksi, kun 1800-luvun kieliopintekijät ja tutkijat kehittivät suomen kielen kuvausta. Unkarissa ja Virossa kielioppi sitä vastoin sai ilmentyttyään selvästi suopeamman vastaanoton ja oli saksankielisellä kielialueella pitkään käytössä (Weöres 1965, 48; Stipa 1990, 286). Suomalaisessa tutkimuksessa kielioppi toki mainitaan useimmissa suomen kieliopin kehitystä koskevissa katsauksissa, mutta niissä toistuu usein sama kaava: kielioppi on täynnä epäjohdonmukaisuuksia ja kummallisuuksia – näin jo ainakin Donner (1827, 7) –, mutta koska se on saksankielinen, se oli laajalti käytössä Suomen ulkopuolella (esim. Korhonen 1986, 9–10).

3. Rakenne

Finnisch Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen sisältää 215-sivuisen kielioppiosan lisäksi keisari Aleksanteri I:lle osoitetun ylitsevuotavan alamaisen omistuskirjoituksen, nelisivuisen esipuheen ja 35-sivuisen liitteistön.

Esipuheen (s. i–v) mukaan Strählman ryhtyi laatimaan kielioppia siksi, ettei suomen kielestä ollut olemassa käyttökelpoista esitystä. Vhaëlin kieliopin (1733) ja Jusleniuksen sanakirjan (1745) hän mainitsee, Porthanin ja Wemannin ansioita kiittää ja pahoittelee samalla, etteivät nämä olleet ehtineet tehdä enempiä suomen kielen hyväksi. Lähtökohdakseen hän sanoo ottaneensa sen, mikä Vhaëlin kieliopissa oli käyttökelpoista, mutta mainitsee myös täydentäneensä sen puutteita ja tarkentaneensa kuvausta. Sen lisäksi hän oli korvannut latinankieliset termit saksankielisillä, laajentanut verbien kuvausta, ottanut huomioon kaikki sanaluokat, selittänyt hankalia sanaliittoja (eli syntaksia) ja liittänyt kielioppiin sanontoja, jotka ovat välttämättömiä suomen kielen hallitsemiseksi. Murretaustaksi hän kertoo valinneensa oman kotimurteensa toisaalta siksi, että hallitsee sen parhaiten, ja toisaalta siksi, että se on säilynyt puhtaana vieraiden kielten vaikutuksesta. Esipuheen viimeisessä kappaleessa Strählman mainitsee vielä suomen ja unkarin vertailuissa käyttämänsä lähteet – Meliböuksen saksankielisen unkarin oppikirjan vuodelta 1787, Páriz-Pápain latina–unkari-sanakirjan ja Gyarmathin *Affinitas lingvae hvngaricae cvm lingvis fennicaen* (1799) – ja kiittää kollegioneuvos János Orlayta, joka johdatti hänet unkarin harrastuksen pariin.

Kielioppiosa jakaantuu kolmeen päälukuun: ortografiaan (s. 1–9), joka käsittää myös äänneopin, etymologiaan eli sana- ja taivutusoppiin (s. 9–176) ja syntaksiin (s. 176–216). Käsittelem näitä tarkemmin seuraavassa luvussa.

Liitteistö (s. 217–252) on kaksiosainen. Ensimmäinen osa on omistettu suomen kielen idiomaattisille ilmauksille, toinen osa suomen ja unkarin vertailuille. Monesti juuri näitä suomen ja unkarin välisiä vertailuja on pidetty kieliopin parhaana antina (ks. Häkkinen 1994, 106–107), ja Weöres (1966, 364–365) toteaa Strählmanin unkarinharrastusta käsittelevässä kirjoituksessaan, että ”kieliopilliset vertailut ovat yleensä oikeita” ja sanavertailuissakin ”on runsaasti oikeaan osuvia”. Idiomaattisiin ilmauksiin Strählman on kerännyt suomen kielen ilmauksia, joilla ei ole suoraa vastinetta saksan kielessä. Ensimmäisen ryhmän muodostavat sellaiset kaksoisilmaukset kuin esim. *wähän wähyttä* (”vähällä”) tai *halulla halaita*, toisen sellaiset kuvailevat ilmaukset kuin *sillanpää* tai *niemen kainalo*. Kolmannessa ryhmässä on sanoja, joilla on useampi kuin yksi vastine suomessa, esim. *Haar* (’hius, karwa’). Vaikka sananselityksiä on vain kourallinen ja vaikka ne joskus vaikuttavat ylitulkinnoilta, ne osoittavat kuitenkin, että Strählman oli herkkä havaitsemaan kielen vivahteita. Neljännen ryhmän muodostaa joukko suomen kielen verbejä, jotka ovat Strählmannin mielestä jollain tavoin erityisiä, esimerkiksi deskriptiiviverbejä (esim. *höplitä, pyristää, uraja*), refleksiiviverbejä (esim. *asettua, kallistua*), tunneverbejä (esim. *häm-mästyä, nihkandua*); valintakriteerinä näyttäisi olevan se, että niillä ei ole – tai Strählman ei ole huomannut niillä olevan – suoraa vastinetta saksassa. Ehdottomasti mielenkiintoisin

idiomaattisten ilmausten ryhmä on viimeinen, johon Stråhlman on koonnut lähemmäs seitsemänkymmentä suomalaista sananlaskua saksalaisine käänöksineen.

4. Kielioppiosa

Seuraavassa koetan hamotella jonkinlaisen yleiskuvan Stråhlmanin kieliopista. Kielioppi sisältää paljon sellaista kielen ainesta, jonka lähempi tarkastelu olisi erityisesti Stråhlmanin kaakkoismurteisen taustan kannalta kiinnostavaa, mutta siihen ei tämän artikkelin puitteissa ole mahdollisuuksia. Siksi tuon esimerkinomaisesti esiin lähinnä sellaisia yksityiskohtia, joihin jo Becker kiinnitti huomiota. Minkä tahansa kieliopin tarkastelussa hyvät ja huonot puolet tulevat yleensä näkyviin parhaiten silloin, kun kielioppia vertaa toisiin kielioppeihin. Mutta mihin Stråhlmanin kielioppia pitäisi verrata? Jos sitä vertaa Vhaëlin (1733) sinänsä pätevään, mutta suppeaan latinankieliseen kielioppiin, Stråhlmanin ansiot saa ainakin määrällisin mittarein vaikuttamaan melkoisilta. Jos sitä taas vertaa vain muutamia vuosia myöhemmin ilmestyneisiin ruotsinkielisiin kielioppeihin (Judén 1818, Becker 1824), sen vanhakantaisuus ja virheet korostuvat. Myöhempi kieliopillinen tietämys on tietysti luonteva, ehkä luontevinkin vertailukohta, mutta pyrin ottamaan huomioon myös sen kontekstin, jossa kielioppi syntyi.

4.1. Oikeinkirjoitus ja äänneoppi

Kieliopin ensimmäisen pääluvun (s. 1–9) otsikkona on oikeinkirjoitus, mutta siinä käsitellään myös ääntämystä ja jonkin verran jopa prosodisia ilmiöitä. Varsinainen prosodian osuus kieliopista kuitenkin puuttuu, mitä Becker (1819, 14) pitää selvänä puutteena. Suomen kielen kirjoittamisesta Stråhlman toteaa (s. 1), että painotuotteissa käytetään ”saksalaista kirjoitusta” eli fraktuuraa, vaikka ruotsalaiset ovatkin jo siirtyneet pyöreämpään ”latinalaiseen kirjoitukseen” eli antiikvaan. Siksi hänen kieliopinsakin leipäteksti ja otsikot ovat fraktuuraa ja vain suomenkieliset esimerkit selvyuden vuoksi antiikvaa. Itse asiassa Stråhlmanin kielioppi oli jo ilmestyessään typografialtaan auttamattoman vanhakantainen, jos sitä vertaa esimerkiksi Judénin vain kaksi vuotta myöhemmin painettuun kielioppiin.

Ortografian ja ääntämisen kuvauksen aluksi Stråhlman esittää taulukkomuodossa 27 kirjainta äännevastineineen. Beckerin (1819, 15–16) mukaan äännevastineista osa on ”för den Finska tungan omöjlig att usägas”, ja joukossa on seitsemän epäsuomalaista kirjainmerkkiä, nimittäin *b*, *c*, *d*, *f*, *q*, *x* ja *z*. Kirjainten *x* ja *z* epäsuomalaisuutta Becker havainnollistaa tavutusongelmilla sellaisissa tapauksissa kuin *ka-xi* ja *kax-i* tai *vi-za* ja *viz-a*. Stråhlman (1822, 17–20) palaa tähän kysymykseen myöhemmin ja perustelee omaa kantaansa vedoten myös vuoden 1820 *Mnemosynessä* kirjoittaneisiin nimimerkkeihin ”Savolaxbo” (Matias Gottlund) ja ”Fenno” (Robert W. Frosterus). Stråhlmanin mielestä *z*, jota hän käyttää vain *tz*-yhtymässä, ilmaisee paremmin kuin *ts* ”karjalaisten terävemmän ääntämyksen”.

Diftongeja Strählman luettelee vain kaksitoista (s. 5), sillä harvinaisten *iy-* ja *ey-*diftongien lisäksi, jotka Vhaëlkin (1733, 3) jättää mainitsematta, joukosta puuttuvat *yi* ja väljenevät diftongit *ie*, *uo*, *yö*. Tosin *ie* ja *uo* esiintyvät pitkien vokaalien yhteydessä *ii:n* ja *uu:n* rinnalla (s. 3), mutta saksan- ja suomenkielisten esimerkkisanojen takia ortografian ja ääntämisen yhteys jää niin epäselväksi, ettei voi varmuudella todeta, tavoitteliko Strählman pitkävokaalista vai diftongista ääntämystä. Sitä vastoin sen, miten äänneiden kesto vaikuttaa sanojen merkitykseen, hän kuvaa havainnollisesti ja käyttää esimerkkinä sanoja *tuli*, *tulli* ja *tuuli*, jotka löytyvät edelleen useista ei-äidinkielisille suunnatuista suomen kielen kuvauksista.

Fonologian kannalta Strählmanin kieliopin suurin puute on se, ettei hän kyennyt kuvaamaan systemaattisesti vokaaliharmoniaa ja astevaihtelua. Vokaaliharmonia tosin tulee pääpiirteissään käsitellyksi nominien taivutuksen yhteydessä (s. 19), mutta astevaihtelun selitys hajoaa yksittäisiksi konsonanttivaihtelua koskeviksi säännöiksi eri taivutusparadigmojen yhteyteen. Becker (1819, 74) puuttui tähän arvostelussaan vain pinta-puolisesti todeten, että ilmiöiden perusteellinen selvittäminen ei olisi arvostelun rajoissa mahdollista, ja säästi yksityiskohtaisen kuvauksen kielioppiinsa. Keckman piti Strählmanin kieliopista antamassaan lausunnossa (1829) astevaihtelun ja vokaaliharmonian puutteellista kuvausta yhtenä kieliopin keskeisistä heikkouksista.

4.2. *Muoto-oppi*

Kieliopin laajimman osa-alueen muodostaa sana- ja taivutusoppi eli tuolloisen terminologian mukaan etymologia. Vhaëlin (1733) tavoin ja humanistisen kielioppiperinteen mukaisesti Strählman (1816, 9–10) erotti kahdeksan sanaluokkaa, jotka luokitteli täysin taipuviin (nomininit, pronominit, verbit ja partisiipit), osin taipuviin (postpositiot ja adverbibit) ja taipumattomiin (konjunktiot ja interjektiot).

4.2.1. *Nomininit*

Nominien taivutuskategoriat – luvun, sijan ja deklinaation – esiteltyään Strählman (1816, 13) toteaa, että suomessa ei ole kieliopillista sukua, mikä suuresti helpottaa suomen kielen oppimista. Nominien taivutusta käsittelevä luku on varsin laaja (s. 9–61), mutta suurin osa sivuista täyttyy taivutusparadigmoilla. Niissä esiintyviä muotoja olisi kiinnostavaa tarkastella jo yksistään Strählmanin kaakkoismurteisen taustan takia, mutta keskityn seuraavassa vain niihin kahteen seikkaan, jotka ovat herättäneet kieliopin ilmestymisestä lähtien eniten hämmennystä: Strählmanin tekemään eroon määräisen ja epämääräisen taivutusparadigman välillä (Wiik puhuu spesieserosta) ja hänen keksimiinsä saksankielisiin sijojen nimityksiin. Sijataivutuksen yleisiin periaatteisiin – deklinaatioihin, johtokaavioihin ja muu-tossääntöihin – en puutu, sillä Wiik (1989, 105–143) on jo selvittänyt ne seikkaperäisesti.

Määräisen ja epämääräisen – Strählman käytti saksankielisiä termejä *beschränkt* ja *unbeschränkt*, jotka voitaisiin suomentaa termeillä ’rajattu’ ja ’rajaamaton’ – paradigman eron Strählman johti artikkelikielistä ja otti lähtökohdaksi saksan- ja ranskan-kieliset

esimerkit: *il prit le pain; er nahm das Brodt* → *hän otti leiwän ja il prit du pain; er nahm Brodt* → *hän otti leipää* (s. 16). Määräisessä paradigmassa substantiivit taipuvat kaikissa neljässätoista sijamuodossa,⁹ epämääräisessä paradigmassa on sen sijaan vain kolme sijamuotoa: nominatiivi, akkusatiivi ja genetiivi. Seuraava yhteenvedo havainnollistaa määräisten ja epämääräisten nominatiivin, akkusatiivin ja genetiivin eroja ensimmäisessä deklinaatiotyypissä, johon kuuluvat kaikki vokaaliloppuiset sanat:

	YKSIKKÖ		MONIKKO	
	MÄÄRÄINEN	EPÄMÄÄRÄINEN	MÄÄRÄINEN	EPÄMÄÄRÄINEN
NOMINATIIVI	kala	kalaa	kalat	kaloi~kaloja ¹⁰
AKKUSATIIVI	kalan	kalaa	kalat	kaloi~kaloja
GENETIIVI	kalan	-	kaloin	kaloitten

Partitiivi ei esiinny Stråhlmanin sijalettelossa itsenäisenä sijamuotona, vaan hän käsitti sen nominatiivin ja akkusatiivin indefiniittiseksi muodoksi. Toisin kuin Vhaël (1733, 8–10), joka teki eron osittaisen akkusatiivin (= partitiivi) ja totaalisen akkusatiivin välillä, Stråhlman pyrki ottamaan objektin sijanvaihtelun ohella huomioon myös subjektin sijanvaihtelun ja ulotti siksi määräisyysopposition koskemaan myös nominatiivia. Jostain syystä hän kuitenkin laajensi määräisyysopposition myös monikon genetiiviin, mille on vaikea löytää mitään järkevää perustetta. Wiik (1988, 460 ja 1989, 107) arveleekin, että sellaiset konsonanttivartaloiset yksikön partitiivimuodot kuin *lammasta, terästä, ihmistä* (Stråhlmanin deklinaatiotyypit 2–4) olisivat saaneet Stråhlmanin yleistämään konsonanttivartaloisuuden indefiniittisyyden merkitsijäksi ja tulkitsemaan siksi myös konsonanttivartaloiset monikon genetiivit *lammasten, terästen, ihmisten* indefiniittisiksi. Näiden definiittisiksi vastapareiksi hän sitten esittää osin kaakkoismurteiden pohjalta selittyvät muodot *lambain, teräxiin, ihmisiin* (vrt. Ruoppila 1956, 32–33).

Stråhlman (1816, 23) suhtautui itsekkin hieman epäröiden monikon genetiivimuotojen määräisyysoppositioon ja toteaa esiteltyään ensimmäisen deklinaation indefiniittisinä muotoina *kaloitten, isitten* (vastaavat definiittiset muodot ovat *kaloin, isiin*) pohtineensa pitkään tätä ratkaisua. Beckerin arvosteluun kirjoittamassaan vastineessa hän (Stråhlman 1819, 10) siteeraa kielioppinsa tätä kohtaa ja kirjoittaa: ”hvem de anförda skal icke öfvertyga, må bättre anförä; jag ville ej deröfver strida”. Määräisyysoppositiota kritisoitiin kaikissa aikalaisarvosteluissa, ja myöhemmissä tutkimuksissakin muistetaan yleensä aina mainita tämä kummallisuus (Wiik 1988, 460). Suomalaisessa kielioppiperinteessä Stråhlmanin esimerkkiä ei seurannut kukaan, mutta virolaisissa 1800-luvun kieliopeissa määräisyysoppositio sai jonkin verran vastakaikua (ks. Stipa 1990, 286–287).

Toinen erikoisuus, josta Stråhlmanin kielioppi tunnetaan, ovat hänen kehittämiensä

9 Nykyisistä sijoista Stråhlmanilta puuttuvat partitiivi ja komitatiivi, mutta jäänteinä latinan kieliopitraditiosta mukana on nominatiivin kanssa yhteen lankeava vokatiivi.

10 Rinnakkaismuoto *kaloja* on Stråhlmanin mukaan tyyppinen savolaismurteille.

saksankieliset sijojen nimitykset. Sananmuodostuksellisesti ne ovat yhdyssanoja, joiden jälkiosana on aina substantiivi *Fall* 'sija' ja määriteosana lähes poikkeuksetta kysymyssana, esim. *Werfall* 'kuka-sija', *Wemfall* 'kenelle-sija', *Wohinfall* 'mihin-sija'. Poikkeuksia tähän kaavaan ovat vain ablatiivia merkitsevä *Vonfall* ja abessiivia merkitsevä *Ohnefall*, joiden edusosa on prepositio, sekä vokatiivin nimitys *Ruffall*, jossa edusosana on verbivartalo. Strählman (1816, 16) perusteli nimityksiä sillä, että ne helpottaisivat suomen sijojen oppimista. Hänen mielessään olivat ennen muuta ulkomaalaiset suomen oppijat, joille hän ajatteli läpinäkyvien nimitysten olevan avuksi uusien sijamuotojen opettelussa. Nimitysten ongelmallisuus on kuitenkin siinä, että ne tosin vaikuttavat läpinäkyvyydessään yksiselitteisiltä, mutta antavat itse asiassa liian kapean kuvan sijojen käyttöalasta.¹¹ Suomalaisen kielioppiterminologian kehitykseen Strählmanin luomat sijojen nimitykset eivät vaikuttaneet millään tavoin edes silloin, kun sijojen latinalaisperäisille nimityksille pohdittiin suomenkielisiä vastineita (ks. Wiik 1988, Häkkinen 2000, 194–195).

4.2.2. Pronominit

Vhaëlin (1733, 41–57) luokittelusta poiketen Strählman (1816, 61–82) erotteli pronominit persoona-, demonstratiivi-, interrogatiivi-, relatiivi-, refleksiivi- ja indefiniittipronomineihin.¹² Beckerin (1819, 129) mukaan pronominiluku sisältää useita virheitä ja puutteita, joista hän otti esimerkiksi sen, että ensimmäisen persoonan pronomineista ei mainittu yksikön muotoja *ma*, *mä*, *mun*, *mua* jne. eikä murteellisia monikkomuotoja *meitin*, *meitän*, *meilän*, *meirän*, *meittä*. Jälkimmäisistä Strählman (1820, 202) totesi, että ne ovat ”pöbelaktiga ord” eikä niiden paikka ole kieliopissa. Kuitenkin hän antoi persoona-pronomineista kotimurteensa mukaiset yksikön 1. ja 2. persoonan muodot *me* ja *se* sekä monikkomuodot *mö*, *tö*, *hö* (Strählman 1816, 63), jotka tosin Beckerin mukaan olisi pitänyt kirjoittaa diftongillisina *mie*, *sie*, *myö*, *työ* ja *hyö*. Strählman (1820, 202) piti kuitenkin omaa kirjoitustapaansa vähintään yhtä hyvänä, mutta ei tarjoa perusteluksi äänteellisiä seikkoja, vaan ainoastaan sen, että näin vältetään *myö*- ja *työ*-tapauksissa sekaannusta aiheuttava homonymia.

Persoonapronominien yhteydessä Strählman käsitteli melko laajasti myös possessiivisuffikseja ja antoi monia esimerkkejä omistusliitteisistä taivutusparadigmoista. Vhaël (1733, 44–45) oli jo kuvannut possessiivisuffiksit nykyisten morfeemirajojen mukaisesti, mutta jostain syystä Strählman (1816, 64) ei omaksunut hänen näkemystään, vaan katsoi, että yksikön 1. ja 2. persoonan päätteet ovat *-i* ja *-s* ja 3. persoonan päätteet yksikössä ja monikossa *-sa/-sä*. Kun Becker (1819, 130) huomautti 1. persoonan virheellisestä suffiksista, Strählman (1820, 203) korjasi kantaansa niin, että katsoi omistajaa ilmaisevan suffiksin olevan muissa sijoissa kuin genetiivissä *-ni*. Esimerkkiparadigmoissa yksikön 1. persoonan päätteinä esiintyvät rinnan *-ni* ja sen metateettinen vastine *-in*, kun taas

¹¹ Termien ongelmallisuudesta tarkemmin Järventausta (tulossa).

¹² Refleksiivipronomineista Strählman käyttää latinalaisperäistä termiä *Reciproca* ja indefiniittipronomineista termiä *Impropria*.

yksikön 2. persoonassa päätteenä on yksinomaan loppuheittoinen *-s*. Yksikön ja monikon 3. persoonan possessiivisuffikseina esiintyvät rinnan *-nsa/-nsä* ja kaakkoismurteille tyypillinen *-se* (ks. Ruoppila 1956, 56–58). Monikon 1. ja 2. persoonan possessiivisuffiksit ovat Stråhlmannilla aina *-mme* ja *-nne*.

Muut pronominiryhmät Stråhlman käsitteli pintapuolisemmin. Demonstratiivipronomineista *tämä*, *tu*, *se* hän antoi vain taivutusparadigmat ja viittasi adjektiivisiin johdoksiin *tämmöinen*, *tällainen*, *täänkaldainen* jne.; lisäksi hän mainitsi demonstratiivisiksi pronominit *sama* ja *itse*. Interrogatiivipronominien käsittelyssä Stråhlmanilla menivät osin sekaisin *kuka-* ja *ken-*pronominiinien paradigmat (ks. myös Becker 1819, 129), ja relatiivipronomiksi hän laski vain *joka-*pronominin. Refleksiivipronomineina esiintyvät *itse-*pronominin lisäksi sellaiset persoonapronominien possessiivisuffiksilliset muodot kuin *minulleni*, *hänellensä*, joiden käyttö jää esimerkkien puuttuessa epäselväksi. Indefiniittipronominien luokka on varsin suppea, sillä siihen kuuluvat vain pronominit *muutama*, *monjahta*, *jokainen*, *kukin*, *joku* ja *jombi kumbi*.

4.2.3. Partisiipit

Partisiipeille, supiineille ja gerundeille oli Stråhlmanin (1816, 95–100) mukaan tyypillistä se, että ne muistuttavat monilta ominaisuuksiltaan verbejä – niissä tavataan esimerkiksi aktiivin ja passiivin vaihtelua –, mutta toisaalta niitä voidaan taivuttaa nominien tavoin. Partisiippien laskeminen omaksi sanaluokakseen perustui latinan kielioppiperinteeseen, ja myös Vhaëlilla (1733, 94–96) partisiipit muodostavat oman sanaluokan. Stråhlman käsitteli partisiipit samoin kuin supiineiksi ja gerundeiksi nimeämänsä infiniittiset muodot melko itsenäisenä kategoriana verbien kuvauksen yhteydessä, kun taas Vhaël (1733, 69–71) vain mainitsi supiinit ja gerundit modusten (infinitiivi) yhteydessä. Kaiken kaikkiaan Stråhlmanin partisiippien, supiinien ja gerundien luokka oli huomattavasti laajempi kuin Vhaëlin, ja taustalla on nähtävissä pyrkimys kuvata mahdollisimman kattavasti suomen erilaisia infiniittisiä verbimuotoja.

Vhaël (1733, 94–96) erotti nykynäkemyksen mukaisesti neljä partisiippimuotoa: aktiivin preteritin ja futuurin (*säästänyt*, *säästävä*) sekä passiivin preteritin ja futuurin (*säästetty*, *säästettävä*). Stråhlman (1816, 97–100) laajensi partisiippien luokkaa ja jakoi varsinaiset partisiipit kolmeen alaryhmään: substantiivisiin (akt. *rakastaminen*, pass. *rakastama*, *rakastamaton*), temporaalisiin (*rakastain*, *rakastaissa*, *rakastettua*) ja adjektiivisiin (akt. *rakastawainen*, *rakastunut*, *rakastawa*, pass. *rakastetta*,¹³ *rakastettawa*). Stråhlmanin substantiivisista partisiipeista agentti- ja kieltopartisiippi (*rakastama*, *rakastamaton*) ovat hyvin partisiipinomaisia, kun taas verbaalisubstantiivin (*rakastaminen*) partisiipinomaisuudelle on vaikea löytää mitään perusteita. Se puolestaan, että hän laski temporaaliseksi partisiipeiksi E-infinitiivit (*rakastain*, *rakastaissa*), juontaa juurensa mahdollisesti siitä, että niitä käytetään lauseenvastikkeissa partisiippisten TUA-muotojen tavoin (*rakastettua*).

13 Oikea muoto on todennäköisesti *rakastettu*, sillä toisen esimerkkiverbin (*tehdä*) vastaava muoto on *tehty*.

Supiineiksi Strählman (1816, 95–96) niputti MA-infinitiivin muodot adessiivia ja abessiivia lukuunottamatta. Aktiivisia supiineja oli hänen mukaansa neljä, joista ensimmäinen ilmaisee, mitä pitää tehdä, esim. *sinun pitää rakastaman*, toinen ilmoittaa verbin ilmaiseman tekemisen alkavaksi, esim. *minä rupeen rakastamaan*, kolmas sen parhaillaan tapahtuvaksi, esim. *hän on rakastamassa*, ja neljäs sen loppuun saatetuksi, esim. *minä tulen rakastamasta*. Näiden lisäksi on olemassa passiivinen supiinimuoto *on rakastettaman*.

Myös gerundeja Strählman (1816, 96–97) löysi suomesta neljä: *rakastamalla* (‘juuri rakastamassa’), *rakastamalta* (‘juuri rakastettuaan’), *rakastamata* (‘rakastamatta’) ja *rakastawina(an)* (‘olla rakastavinaan’). Adessiivi- ja ablatiivimuotoisten gerundien ero inessiivi- ja elatiivimuotoisiin supiineihin jää epäselväksi, sillä Strählman ei valaise niiden käyttöä lainkaan esimerkein. Beckerin (1819, 130) mukaan muotojen pitäisikin kuulua *rakastamallaan* ja *rakastamaltaan* tai *rakastamalla* ja *rakastamalta*, mutta Strählmanin näille muodoille antamat saksan- ja ranskankieliset selitteet eivät tue kumpaakaan tulkin-
taa (ks. myös Strählman 1820, 203).

4.2.4. Verbit

Verbien taivutusta koskeva luku on laaja (s. 101–162), mutta suurimman osan sivumäärästä vievät taivutusparadigmat. Finiittisten verbien kuvaukseen Strählman (1816, 82) käytti seitsemää kategoriaa: lukua, persoonaa, tempusta, modusta, ”genusta” eli lajia, ”formaa” eli pääluokkaa ja konjugaatiota. Myös Vhaëlilta (1733, 58) löytyvät samat seitsemän kategoriaa, kuitenkin sillä erotuksella, että ”genus” tarkoitti pääluokkaa ja ”spesies” lajia. Verbejä, joilla on vain 3. persoonan muotoja, Strählman (1816, 83) kutsui impersonaalisiksi, ja verbejä, joiden paradigmaan kuului vain joitakin tiettyjä tempus- ja modusmuotoja, defektiivisiksi. Edeltäjistään poiketen Strählman (1816, 101) teki systemaattisen eron verbin myönteisen ja kielteisen taivutuksen välillä.

Luku ja persoona ovat nykyisenkin kielentutkimuksen valossa jokseenkin ongelmattomia kategorioita. Mielenkiintoinen yksityiskohta Strählmanin (1816, 83) kieliopissa on kuitenkin se, että hänen mukaansa verbin monikon kolmannen persoonan päätteiden taustalla on pronominin savolainen muoto *hewat*,¹⁴ johon päätte *-vAt* palautuisi. Omissa konditionaalien taivutusparadigmoissaan hän kuitenkin käytti murretaustansa mukaisia lyhyempiä päätteitä, esim. *olisit, särkisit*, jotka lankeavat yhteen yksikön 2. persoonan kanssa. Tästä myös Becker (1819, 131) huomautti ja lisäsi, että näiden hämäläis- ja virolaismuotojen tilalla ”grundfinnar” käyttävät muotoja *olisivat~olisvat* ja *särkisivät~särkisvät*.

Strählmanin (1816, 84–85) tempuskategoriat eivät ero nykyisistä muutoin kuin siltä osin, että hän laski suomen tempusjärjestelmän futuureiksi sellaiset rakenteet kuin esim. *minä olen tekewä*. Moduksia Strählman (1816, 85–86) erotti neljä. Indikatiivi ja imperatiivi vastaavat nykyisiä kategorioita, ja konjunktiivissa yhdistyvät nykyinen potentiaali (= konjunktiivin preesens ja perfekti) ja konditionaali (= konjunktiivin imperfekti ja

14 Strählman viittaa Vhaëlin kieliopin kohtaan ”Sect. I, C. I. § 3. n. 5.”, mikä ei kuitenkaan tarjoa tähän minkäänlaista lisävalaistusta.

pluskvamperfekti). Tuolloisen tavan mukaan Stråhlman laski moduksiin myös infinitiivin, jonka kuitenkin totesi poikkeavan muista moduksista siinä mielessä, että sillä ei ole lukua eikä persoonaa. Infinitiiveiksi Stråhlmanin katsoi muodot *rakastaaxeni, rakastaneeni, rakastawani*.

Toisin kuin Vhaël (1733, 58) Stråhlman (1816, 149–162) erotti vain kaksi pääluokkaa, aktiivin ja passiivin. Passiivin yksipersonaisuus on tuottanut hänelle ilmeisiä vaikeuksia, sillä indikatiivisten perifrastisten muotojen *olen~olin rakastettu, olemme~olimme rakastetut* rinnalla hän mainitsi persoonallisiksi kutsumansa preesens- ja imperfektimuodot, joista kuitenkin antoi esimerkiksi vain yksikön 1. persoonan *minä rakastetaan~rakastettiin* (s. 154–155). Konjunktiivin preesens- ja imperfektimuodoissa löytyy kuitenkin täydellisiä persoonallisen passiivin paradigmoja: *rakastettanen~rakastettaisiin, rakastettanet~rakastettaisit, rakastettane~rakastettaisi, rakastettanemme~rakastettaisimme, rakastettanette~rakastettaisitte ja rakastettaneen~rakastettaisiin* (s. 156).

Konjugaatio on Stråhlmanin kieliopissa toisaalta verbin kaikki taivutuskategorioiden kokoava kattokäsite, toisaalta hän käytti sitä suppeammassa mielessä viittaamaan verbien taivutustyyppeihin (s. 82), joita hän Vhaëlin (1733, 72) tavoin erotti neljä, joskin vaihtoi niiden esitysjärjestystä: Ensimmäiseen taivutustyyppiin kuuluvat *rakastua-* ja *särkeä-*, toiseen *rakastaa-* ja *kiertää-*, kolmanteen *paeta-* ja *tehdä-* ja neljänteen *karata-* ja *häwetä-* tyyppiset verbit. Kaikista näistä Stråhlman antoi täydelliset paradigmaesimerkit ja myös yksityiskohtaisia sääntöjä eri muotojen tuottamiseksi (ks. esim. s. 132–134). Voidaankin olettaa, että verbien konjugaatiot perustuvat samantapaisiin systemaattisiin johtokaavioihin ja muutosääntöihin kuin deklinaatiot (ks. Wiik 1989, 105–143).

Vaikka Stråhlmanin kieliopissa ”ei esiinny käsitteitä johdos tai johtaminen, ei myöskään verbien kahtiajakoa primitiva- ja derivativa-ryhmiin,¹⁵ kuten aiemmissa kieliopissa”, on hänen genus-kategoriansa ”yhteys verbiderivaatioon – joissakin suhteissa ilmeinen” (Kytömäki 1992, 60–61). Itse asiassa Stråhlmanin (1816, 87–88, 137–149) erottamat viisi genusta eli lajia vastaavat johdostyyppijä, niin kuin esimerkkiparadigmat *kulexia~kulkea~kulexennella~kulettaa~kuletella* tai *pyörtyä~pyörtää~pyörellä~pyöräyttää~pyöräytellä* osoittavat. Vaikka jotkin Stråhlmanin johto-opilliset havainnot ovat hyviä ja osuvat oikeaan, esitys jää kuitenkin Vhaëliinkin (1733, 60–68) verrattuna varsin pintapuoliseksi (tarkemmin Kytömäki 1992, 60–63).

4.2.5. Muut sanaluokat

Adpositiot ja adverbit edustavat Stråhlmanin (1816, 10) mukaan sanaluokkia, joiden sanat ovat osin taipuvia, ts. adpositioilla ja adverbeilla on tai voi olla vaillinaisia taivutusparadigmoja.

15 Stråhlman (1816, 10) mainitsee kyllä lyhyesti, että sanat voivat olla joko perussanoja (*Simplices*) tai yhdyssanoja (*Composita*) ja että ne voivat olla johtamattomia (*Primitiva*) tai johdoksia (*Derivativa*), muttei hyödynnä näitä jaotuksia kuvauksessaan.

Meliböuksen (1809, 133–138) tavoin Stråhlman (1816, 162–166) käytti adpositioista kattokäsitettä postpositio, sillä hänen mielestään suomen kielessä sijapäätteet ja/tai postpositiot täyttävät yleensä sen tehtävän, joka useimmissa muissa kielissä on prepositioilla, minkä vuoksi prepositiot ovat suomessa harvinaisia. Merimaa (2004, 72–73) toteaa adpositioita koskevassa tutkimuksessaan Stråhlmanin kieliopista, että ”adpositioiden kuvaus ja käsittely on monipuolinen ja hyvä”.

Adverbit Stråhlman (1816, 166–176) jakoi taipuviin ja taipumattomiin. Taipuvia ovat hänen mukaansa ennen muuta lokaaliset adverbiaalit esim. *täällä~täällä~tänne, ylhällä~ylhäldä~ylös*, taipumattomat hän puolestaan ryhmittelee semanttisin kriteerein yhteentoista alaluokkaan, joista moni on peräisin saksankielistä nimitystä myöten Gottschedilta (1752, 369–377) ja Meliböukselta (1809, 128–133). Stråhlman pyrki selventämään adverbien semanttisia luokkia kullekin tyyppillisten kysymyssanojen avulla siinä kuitenkaan täysin onnistumatta, sillä esimerkiksi adverbit *niin, näin, noin, hiljan* ym. vastasivat hänen mielestään kysymykseen *Millinen?* Tästä Becker (1819, 150) sai aiheen ilkkua, että tämmöiset vastaukset tuovat väkisinikin mieleen kuuron kuuluisan vastauksen hyvän päivän tervehdykseen.

Konjunktiot ja interjektiot Stråhlman (1816, 174–176) luokitteli kokonaan taipumattomiksi sanoiksi. Konjunktioiden luokka ei ole kieliopissa selväräinen, sillä sanoja ja lauseita yhteenliittävien elementtien joukkoon mahtuu varsinaisten konjunktioiden lisäksi myös koko joukko erilaisia konnektiiveja (esim. *ensin, nimittäin, lawiammalda`edelleen, sitä warten, sen wuoxi*). Semanttisesti Stråhlman jakoi konjunktiot pikkutarkasti kopulatiivisiin, disjunktiiivisiin, adversatiivisiin, kausaalisiin, kontinuaatiivisiin ja optatiivisiin, joskaan viimeisen ryhmän *O että!, Jospa!, Poise!* eivät vastaa edes hänen omaa konjunktion määritelmänsä. Beckerin (1819, 150) hämmästeli näitä optatiivisia konjunktioita ja jäi kaipaamaan konsessiivisia, konditionaalisia ja konklusiivisia. Interjektiot Stråhlman jaotteli semanttisin perustein iloa, ihmetystä, moitetta ym. ilmaiseviin ja luki mukaan myös joitakin huomionkohdistimia, esim. *katso!*, yksisanaisia käskyjä, esim. *hilja!*, ja sellaisia ”epäsuomalaisia” (Becker 1819, 150) interjektioita kuin esim. *he, eja, ach, och*.

4.3. Syntaksi

Stråhlmanin kieliopin kolmas pääluku käsittelee syntaksia, ja sen osuus on miltei viides koko kielioppiosuudesta (s. 176–216). Koska Vhaëlin (1733) kieliopissa ei ollut lauseoppia lainkaan, Stråhlmanilta puuttui tässä suoranainen esikuva. On tietysti mahdollista, että hän käytti hyväkseen 1600-luvun suomen kielioppeja, sillä perusratkaisut ovat paljolti näiden mukaisia. Vihonen (1978, 58) toteaa, että ”[s]yntaksi on 1600-luvun suomen kielen oppikirjan kokonaisjärjestelmässä korosteisesti sanaliitto-oppia ja näin ollen lähinnä muoto-opin jatkoa ja täydennystä”, ja tämä pätee myös Stråhlmanin kielioppiin. Lause ja lauseenjäsenet eivät ole Stråhlmanin syntaksissa keskeisiä, ja itse asiassa lauseen käsite esiintyy koko kieliopissa vain muutaman kerran, samoin subjekti ja objekti. Keskeinen käsite on konstruktio, jolla Stråhlman tarkoittaa niitä sanaliittoja, joissa eri sanaluokkien sanat voivat esiintyä.

Stråhlmanin syntaksiosassa on viisi alalukua: nominien ja pronomien konstruktiot, verbien konstruktiot, supiinien, gerundien ja partisiippien konstruktiot, muiden sanaluokkien konstruktiot ja viimeisenä sanajärjestys, jota Stråhlman käsitteli vain parin sivun verran (s. 215–216). Sanajärjestysluvun alussa hän toteaa täysin virheellisesti, että suomen sanajärjestys on jokseenkin samanlainen kuin saksan ja latinan. Laajimmin Stråhlman käsitteli nominien ja pronomien konstruktiota edeten sija sijalta ja tehden eron määräisen ja epämääräisen taivutuksen välillä. Kuvauksen lähtökohtana oli ajatus siitä, että kunkin sijan konstruktiot, toisin sanoen sen tyyppilliset käyttöyhteydet, saataisiin esiin tiettyjen kysymysten avulla. Esimerkiksi adessiivin (”Womitfall”) konstruktioiden kuvaus on seuraavanlainen (s. 181–182; olen jättänyt suomenkielisten kysymyssanojen ja esimerkkilauseiden saksannokset pois ja suomentanut saksankielisen metatekstin):

§ 130. Adessiivi vastaa seuraaviin kysymyksiin.

1. *Millä?* esim. *Millä hän löi sinua? Kirwellä; Millä se on ansaittu? Työllä.*
2. *Kellä? Missä?* esim. *Kellä hän on? Isällä; pellolla; Järwellä.*
3. *Millä ajalla? kesällä; Talwella.* Sillä ilmaistaan myös vielä päättymätöntä ajankohtaa: *Millä ijällä tämä lapsi on? Kolmannella vuodella.*
4. *Milä tawalla?* esim. *Miten hän siellä pääsi? Karulla; Waleuxillä.*
5. *Millä osalla? Kolmannella; Neljännellä jne.*
6. *Mingän päällä?* kuten *kädellä kanda; Maata polwillansa.*
7. Tätä päätettä käytetään osoittamaan jonkun tilaa tai tunnetilaa, esim. *Miten hän on? vhdellä hywällä* ts. ’ei paremmin eikä huonommin’; *Hän on mielillä; -Kielillä.*¹⁶

Periaatteessa syntaksiosuus näyttäisi siis sisältävän vain muoto-opissa käsiteltyjen kategorioitten käyttöesimerkkejä. Kuitenkin esimerkiksi akkusatiivin kohdalla mukana on myös tärkeää morfosyntaktista tietoa objektin sijanvaihtelun ehdoista. Substantiivit saavat Stråhlmanin mukaan (s. 180) määräisen akkusatiivin silloin, kun ne esiintyvät myönteisen aktiivisen verbin yhteydessä ja vastaavat kysymyksiin *kennen?*, *kungan?*, *mingän?* Ehtona on kuitenkin, 1) että substantiivin edessä esiintyy tai voi esiintyä demonstratiivipronomini *tämä*, *se* tai *tuo* (ts. kyseessä on määräinen substantiivi), esim. *Minä sain kirjan; Hän otti awaimet; Mingän wahingon sinä teit!*; 2) että substantiivi ilmaisee jonkin kokonaisuuden, esim. *Minä wiwyin koko päivän; Kynnin pellon; Ostin hewoisen; Yhden teistä minä otan myötäni*; 3) että kyseessä on loppuunsaatettu tai tarkemmin määritelty tapahtuma, esim. *Hän tappa minun; Hän löi minun waiwaiseksi.* Epämääräisen akkusatiivin (s. 191) tehtäväksi jää puolestaan ilmaista sekä aktiivin että passiivin yhteydessä jotakin yleisempää, esim. *Minä teen hywää, ja wältän pahaa; Kyndää peldoja; Kirjoittaa kirjaa; Minua rakastetaan; Sotaan waaditaan urhollisia miehiä.*

Kaiken kaikkiaan kieliopin syntaksiosuus jää kuitenkin varsin vaatimattomaksi, mutta ainakin yhdessä suhteessa se on erittäin mielenkiintoinen. Se sisältää nimittäin paljon

16 *Hän on mielillä* merkitsee saksannoksen mukaan ’hyvällä mielellä’, *kielillä* puolestaan ’hyvin puhelias’.

kokonaisia lause-esimerkkejä, joiden täytyy perustua Strählmanin omiin kokoelmiin, sillä aiemmissa kieliopissa ja suomen kieltä koskevissa tutkimuksissa esimerkit olivat lähes poikkeuksetta vain lyhyehköjä lausekkeita. Strählman on ottanut paljon esimerkkilauseita Raamatusta, ja ne noudattelevat yleensä vuoden 1776 käännoä, joskin sisältävät usein joitakin ortografisia muutoksia, esim. *Taiwaan waldakunda on kuningahan werrattu* (s. 188; 1776: taiwan), *Andakaat Jumalalle kuin Jumalan owat* (s. 211; 1776: *andakat*), *Sinungin sielus läwitzen pitä miekan käymän* (s. 210; 1776: *läpitse*). Lisäksi mukana on tuttuja ja vähän tuntemattomampia sanontoja ja sananlaskuja, esim. *Sanasta miestä; sarwesta härkää* (s. 186), *Mikä jääpi ajaldansa, se jääpi teoldansa* (s. 181). Suuri osa lause-esimerkeistä on kuitenkin aivan jokapäiväistä kielenkäyttöä, esim. *Minä sain palan lihaa, ja kântyn leipää* (s. 190), *Isä opetta minua lukemaan* (s. 203), *Tämä pöytä on minun tekemäni* (s. 208). Esimerkkilauseiden perusteella Strählman oli taitava kielenkäyttäjä, joka osasi yleensä valita monipuoliset ja hyvät esimerkit valaisemaan kulloinkin käsittelemäänsä kieliopin kohtaa. Tosin Becker (1819, 154) totesi sanajärjestysluvun esimerkeistä, että ne puhuivat yhtä vähän tai yhtä paljon Strählmanin esittämien sääntöjen puolesta kuin niitä vastaan.

5. Päätäntö

Strählmanin kielioppia voisi luonnehtia periferian ja rajakauden kieliopiksi. Se syntyi kaukana aikansa kieliopillisen keskustelun akateemisesta ytimeästä, ja sen kaakkoismurteinen tausta oli kaukana siitä, mihin suomen kielen kirjallisessa viljelyssä oli totuttu. Se syntyi myös aikana, jolloin suomen asema ja sen myötä suomen kielen tutkimus ja kuvaus siirtyivät uudelle aikakaudelle. Siksi Strählmanin kielioppi on monessa suhteessa edeltäjiään selvästi modernimpi ja parempi, niin kuin Wiikin (1989) ja Merimaan (2004) tutkimuksetkin osoittavat. Mutta samalla se on monessa suhteessa seuraajiaan selvästi vanhanaikaisempi ja huonompi. Reinhold von Beckerin arvostelu *Mnemosynessä* vain pari vuotta kieliopin ilmestymisen jälkeen osoitti, miten vääjäämättä Strählman oli jäänyt jälkeen suomen kielen tutkimuksen kehityksestä. On arveltu, että Strählman työsti kielioppiaan pitkään, ja tämä selittäisi ainakin osin hänen ortografiansa vanhakantaisuuden, sillä Renvallin ortografiaa koskevat väitöskirjathan ilmestyivät vasta 1810 ja 1811. Toisaalta Strählman oli ilmeisen omapäinen ja omaperäinen ajattelija, mistä hyviä esimerkkejä ovat hänen suomen kielen sijoille keksimänsä saksankieliset nimitykset ja suomen sijajärjestelmään keksimänsä määräisen ja epämääräisen taivutusparadigman ero. Todennäköisesti hän tunsikin jonkin verran ranskalaisia ja saksalaisia kielioppeja sekä mahdollisesti myös saksankielisiä muidenkin kuin unkarin kielen kielioppeja tai oppikirjoja, jotka ovat varmasti vaikuttaneet hänen kieliopilliseen ajatteluunsa.

Seikka, joka Strählmanin kielioppia arvioitaessa on usein unohtunut, on sen kohde-ryhmä. Vihonen (1978, 32) toteaa suomen kielen varhaisimmista kieliopista, että ”tutkimus on jättänyt huomiotta – teosten funktion ja funktiosta johtuvan metodin”. Strählmaninkin kielioppia on moitittu metodin puutteesta (esim. Haltsonen 1949, 285), mutta

jos se nähdään saksankielisille tai saksan kieltä hyvin taitaville tarkoitetuksi suomen kielen oppikirjaksi, jopa saksankielisiä sijojen nimityksiä ja määräisyysoppositiota – sikäli kun se koskee nominatiivia ja akkusatiivia – voidaan pitää perusteltuina. Hovdhaugen ym. (2000, 200) toteavatkin, että Stråhlmanin tavoitteena oli laatia suomen kielen pedagoginen kielioppi ja että hän myös jossain määrin onnistui tässä tavoitteessaan. Suomen kielen kieliopillisen kuvauksen näkökulmasta Stråhlmanin kieliopin ansioksi voidaan lukea ainakin sen herättämä julkinen keskustelu, sillä aikalaisarvosteluissa esiin tuodut virheet ja puutteet pakottivat etsimään uusia ja parempia kuvaustapoja. Ansiona voidaan pitää myös sen sisältämiä kaakkoismurteisia aineksia, jotka pakottivat pohtimaan kehittymässä olevan kirjakielen suhdetta murteisiin. Näin *Finnische Sprachlehre* oli omalta osaltaan edistämässä kieliopillisen kuvauksen kehitystä ja laajentamassa kirjakielen murrepohjaa 1800-luvun alkuvuosikymmenillä.

LÄHTEET

- AKIANDER, MATTHIAS 1866: *Skolverket inom fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift*. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 9. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten.
- ANTTILA, AARNE 1928: Yliopiston ensimmäinen suomen kielen lehtori K. N. Keckman. GUNNAR SUOLAHTI, CARL VON BONSDORFF, GUNNAR CASTRÉN ja V. TARKIAINEN (toim.): *Helsingin yliopiston alkuajoilta: Helsinkiin siirtymisen satavuotismuistoksi*, 276–289. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- BECKER, REINHOLD VON 1819: Recension. *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen usw. Mnemosyne* 1819, 10–16, 23–24, 30–32, 69–71, 73–76, 94–95, 129–131, 149–150, 153–156.
- 1824: *Finsk Grammatik*. Åbo: Bibel-Sällskapet tryckeri.
- BILMARK, JOHANNES 1768: *An climata in mores gentium influant?* Aboæ: Joh. Christoph. Freneckell. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fv-01532>
- DONNER, OTTO 1872: *Öfversikt af Finsk Ugriska Språkforskningens historia*. Helsingfors: J. C. Freneckell & Son.
- GOTTSCHED, JOHANN CHRISTOPH 1752: *Grundlegung einer Deutschen Sprachkunst, nach den Mustern der besten Schriftsteller des vorigen und jetzigen Jahrhunderts*. 3. p. Leipzig: Bernh. Christoph Breitkopf.
- HALTSONEN, SULO 1949: Juhana Stråhlman. *Virittäjä* 1949, 283–288.
- HJELMSLEV, LOUIS 1941 (toim.): *Breve fra og til Rasmus Rask I*. København: Danske Sprog og Litteraturselskab.
- HOLEČKOVÁ-DOLANSKÁ, JELENA 1953: Poznámka vydavatele. *Kalevala. Karelofinský epos*, 771–772. Praha: SNKHLU.
- HOVDHAUGEN, EVEN – KARLSSON, FRED – HENRIKSEN, CAROL – SIGRUD, BENT 2000: *The History of Linguistics in the Nordic Countries*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Helsinki: WSOY.
- 2000, Suomen kirjakielen sijärjestelmän vakiintuminen 1800-luvulla. MATTI PUNTTILA, RAIMO JUSSILA ja HELENA SUNI (toim.): *Piipakielestä kirjakieleksi*, 171–201. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 2008: *Suomen kielen historia 2. Suomen kielen tutkimuksen historia*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kieliteiten laitoksen julkaisuja 78. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- HÖSCH, EDGAR 1993: *Deutsche Pädagogen in Altfinland an der Wende zum 19. Jahrhundert*. EDGAR HÖSCH ja HERMANN BEYER-THOMA (toim.): *Finland-Studien II*, 33–61. Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München. Reihe Geschichte. Band 63. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

- JUDÉN, JAC[OB] 1818: *Försök till Utredande af Finska Språkets Grammatik*. Wiborg: And. Cederwallers.
- JUSLENIUS, DANIEL 1745: *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus*. Stockholm: Lars Salvius.
- JÄRVENTAUSTA, MARJA 2011: Stråhlman gegen Sjögren: In deutscher Sprache über die finnische Sprache. JAN HECKER-STAMPEHL, BERND HENNINGSEN, ANNA-MAIJA MERTENS ja STEPHAN MICHAEL SCHRÖDER (toim.): *1809 und die Folgen. Finnland zwischen Schweden, Russland und Deutschland, 179–202*. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag.
- (tulossa) Vom Werfall zum Wiefall. Die Kasus und ihre Bezeichnungen in Joh. Strahlmanns ”Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen” (1816). *Ural-Altäische Jahrbücher*.
- KORHONEN, MIKKO 1986: *Finno-Ugrian Language Studies in Finland 1828–1918*. The History of Learning and Science in Finland 1828–1918. Vol. 11. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- KUUJO, ERKKI 1992: Saksa virkakielenä Vanhassa Suomessa. *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita* 10, 22–25.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1992: *Suomen verbiderivaation kuvaaminen 1600-luvulta nykypäiviin*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 40. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- MELIBÖUS [= BÉL, Mátyás] 1809: *Meliböi ungarischer Sprachmeister in einer ganz veränderten Gestalt*. 10. p. Pressburg; Pest: M. Landerer. [1. p. 1739; Stråhlman käytti 6. p. vuodelta 1787.]
- MERIMAA, HEIDI 2004: Adpositiot suomen kieliopeissa 1660-luvulta 1800-luvun loppuun. *Virittäjä* 2004, 55–79.
- PAAVOLAINEN, PENTTI – SUPPONEN, SANNA (toim.): *Monikulttuurisuuden aika*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 17. Saatavilla: <http://vsks.onsight.fi/wp-content/uploads/2011/12/Toimite-17.pdf>
- PÁRIZ-PÁPAI, FRANCISCO 1708: *Dictionarium Latino-Hungaricum, succum & medullam purioris Latinitatis*. Leutschoviae: Haeredes Samuelis Brewer.
- PÖSCHMANN, GEORG FRIEDRICH VON 1806: *Einige historische Bemerkungen in Beziehung auf das Schulwesen in den Ostsee-Provinzen*. Zweytes Heft. Dorpat: Michael Gerhard Grenzius.
- RENVALL GUSTAF [GUSTAVUS] 1810: *Dissertationis de orthoëpia & orthographia linguae fennicae, Pars Prior*. Aboæ: Typis Frencckellianis.
- 1811: *Dissertationis de orthoëpia & orthographia linguae fennicae, Pars Posterior*. Aboæ: Typis Frencckellianis.
- 1815–1817: *Dissertatio Academica de signis relationum nominalium in lingua fennica* 1–8. Aboæ: Typis Frencckellianis.
- ROSENPLÄNTER, JOHANN HEINRICH 1815: Bruchstück aus einer neuen finnischen Grammatik. *Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache* 4, 80–95.
- RUOPPIA, VEIKKO 1956: *Etelä-Karjalan murreopas*. Helsinki: Otava.
- SJÖGREN, ANDERS JOHAN 1821: *Ueber die finnische Sprache und ihre Literatur*. St. Petersburg: N. Gretschn.
- 1822a: Andr. Sjögren’s Rechtfertigung gegen Joh. Strahlmann. *St. Petersburgische Zeitschrift VII*, 125–135, 164–176, 220–226, 266–271.
- 1822b: Till de vördade Publickum, och till Hr. Theol. Doctorn, Propsten och Riddaren Johan Strahlmann, Författare till Finnische Sprachlehrer für Finnen und Nicht-Finnen. *Mnemosyne* 1822, 328–347.
- 1955: *Tutkijan tieni*. [Käsikirjoituksesta suomentanut Aulis J. Joki.] Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- STIPA, GÜNTER 1990: *Finnisch-ugrische Sprachforschung von der Renaissance bis zum Neupositivismus*. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 206. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- STRAHLMANN, JOHANN 1816: *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen, mit Beziehung auf die Aehnlichkeit der finnischen Sprache mit der ungarischen, und einem Anhang von finnischen Idiotismen und Vergleichung der finnischen und ungarischen Etymologie, mit einem Auszuge in diesen Sprachen verwandter Wörter*. St. Petersburg: M. C. Iversen.
- 1822: *Ueber Erwartung im Betreffe der finnischen Sprache und ihrer Litteratur*. St. Petersburg: M. C. Iversen.
- STRÅHLMAN, JOHAN 1819–1820: Besked för i Tidskriften Mnemosyne uppträdde Censorn af min Fin-

- nische Sprachlehre. *Mnemosyne* 1819, 389–392, 402–403, 406–408; *Mnemosyne* 1820, 9–11, 33–35, 201–203, 205–207; *Bihang till Mnemosyne* 1820, 21–24.
- STRÅHLMAN, LARS-ERIK 2002: *Släkten Stråhlman-Stråhlmann: anteckningar*. Käsikirjoite. Suomen su-
kututkimusseura.
- TANDEFELT, MARIKA 2013: Viipurinruotsalaiset. PENTTI PAAVOLAINEN – SANNA SUPPONEN (toim.): *Mo-
nikulttuurisuuden ajan Viipuri*, 52–73. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.
- TAPPE, AUGUST WILHELM 1815: *Neue theoretisch-praktische Russische Sprachlehre für Deutsche*. 4. p. St.
Petersburg: Buchhandlung der Akademie; Riga und Leipzig: Hartmann, Meinshausen, Deubner
und Treuy. [1. p. 1810.]
- TENGSTRÖM, JAKOB 1821: *Oratio funebris in memoriam eloquentiae ad academiam Aboënses q. profes-
soris celeberrimi, cancellariae regiae consiliarii honorarii, et equitis de stella polari, M. Henr. Gabr.
Porthan, dicta Aboæ ex cathedra academica die 23 Nov. 1804*. Aboæ: Typis Societatis Biblicæ
Fennicæ.
- WEÖRES, GYULA 1965: Suomen-harrastuksesta Unkarissa 1840-luvulla. *Virittäjä* 1965, 48–55.
——— 1966: J. Stråhlmanin unkarin-harrastuksesta. *Virittäjä* 1966, 363–368.
- VHÄEL, BARHOLDUS 1733: *Grammatica Fennica*. Aboæ: Johan Kämpe.
- VIHONEN, SAKARI 1978: *Suomen kielen oppikirja 1600-luvulla. Kieliopillinen ajattelu 1600-luvun suomen
kielen oppikirjoissa*. *Studia Philologica Jyväskyläensia* 11. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- WIIK, KALEVI 1988: Suomen sijojen nimistä. *Virittäjä* 1988, 453–468.
——— 1989: *Suomen kielen morfofonologian historia I. Nominien taivutus 1649–1820*. Turku: Turun yli-
opisto. Fonetikka.
- VÄÄNÄNEN, KYÖSTI 2007: Stråhlman, Johannes Caroli. *Suomen kansallisbiografia* 9, 351–353. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Arkistot

Helsingin yliopiston arkisto.
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto.

Verkkolähde

Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640-1852*. Verkkojulkaisu 2005 <[http://www.helsinki.fi/ylioppilas-
matrikkeli](http://www.helsinki.fi/ylioppilas-
matrikkeli)>. Luettu 20.5.2013.

MARJA JÄRVENTAUSTA: Johan Stråhlmans Finnische Sprachlehre von 1816

Johan Stråhlmans alias Johann Strahlmanns *Finnische Sprachlehre für Finnen und Nicht-Finnen*, die 1816 in Wiborg erschien, war die erste im 19. Jahrhundert gedruckte finnische Grammatik. Bekannt wurde sie vor allem durch Reinhold von Beckers gründliche und kritische Besprechung in *Mnemosyne* (1819) sowie durch Stråhlmans ausführliche und rechthaberische Antwort darauf.

Ausgehend von Hintergrundinformationen zu Stråhlmans Person und zur Entstehung seiner *Finnischen Sprachlehre* wird einleitend ein Überblick über deren zeitgenössische Rezeption sowie über deren Aufbau gegeben. Den inhaltlichen Schwerpunkt des Aufsatzes bildet die systematische Besprechung der grammatischen Kategorien und ihrer Darstellung in der Sprachlehre. Die vergleichenden Beobachtungen über die Ähnlichkeiten zwischen dem Finnischen und dem Ungarischen – eine Besonderheit der Sprachlehre, die in der Rezeption positiv hervorgehoben worden ist –, werden in diesem Aufsatz nicht behandelt.

Von den zeitgenössischen Kritiken der Sprachlehre ist wohl die Reinhold von Beckers am besten bekannt. Weitreichende Folgen hatte vermutlich auch die sublim formulierte Kritik Anders Johan Sjögrens, der 1822 sowohl in der *St. Petersburger Zeitschrift* als auch in *Mnemosyne* die Schwächen der Sprachlehre durch Zitate namhafter ausländischer Wissenschaftler, allen voran Rasmus Rask, zum Ausdruck brachte. Außerhalb Finnlands fiel die zeitgenössische Rezeption insgesamt eher positiv aus. Die Sprachlehre fand im Ausland breite Anwendung, da sie in deutscher Sprache verfasst war.

Die Grammatik hat einen Umfang von 280 Seiten und besteht aus einem 215-seitigen Grammatikteil sowie einem umfangreichen „Anhang von finnischen Idiotismen und Vergleichung der finnischen und ungarischen Etymologie, mit einem Auszuge in diesen Sprachen verwandter Wörter“ (so der Untertitel). Der Grammatikteil besteht aus drei „Hauptstücken“: Rechtschreibung (Orthographia), Wortforschung (Etymologia) und Wortfügung (Syntaxis). Im ersten Hauptstück (S. 1–9) werden neben der Orthographie auch Fragen der Lautlehre umrissen. Strählman war jedoch noch nicht in der Lage, die zentralen (morpho-)phonologischen Besonderheiten des Finnischen, den Stufenwechsel und die Vokalharmonie, systematisch darzustellen.

Das zweite Hauptstück (S. 9–176) ist den Wortarten und ihrer Flexion gewidmet. Strählman unterscheidet nach der humanistischen Grammatiktradition acht Wortarten („Redetheile“), von denen vier voll flektierbar sind (Nomen, Pronomen, Verben und Partizipien), zwei teilweise flektierbar (Positionen und Adverbien) und zwei unflektierbar (Konjunktionen und Interjektionen). Die Nomen teilt er in vier Deklinationsklassen ein und postuliert für die finnischen Nomen – dies ist der wohl am meisten kommentierte Fehler seiner Grammatik – durchgehend definite und indefinite Paradigmen. Eine weitere, viel diskutierte Auffälligkeit in Strählmans nominalen Paradigmen sind die von ihm eingeführten, mit Hilfe von Fragewörtern gebildeten deutschsprachigen Kasusbezeichnungen (Werfall, Wenfall, Wozufall, Wohinfall usw.). Die verbalen Paradigmen – Strählman postulierte für das Finnische vier Konjugationsklassen – weisen zwar keine besonderen Auffälligkeiten auf, enthalten aber Unzulänglichkeiten, von denen einige hauptsächlich terminologischer Art sind (z.B. verwendet er den Konjunktiv als Überbegriff für den Konditional und den Potential), andere dagegen inhaltlicher Art (z.B. die persönlichen Passivformen).

Im dritten Hauptstück (S. 176–216) werden mit Hilfe vieler Satzbeispiele verschiedene Konstruktionen dargestellt, in denen die verschiedenen Wortarten typischerweise vorkommen. Syntaktische Grundbegriffe – Satz, Subjekt, Objekt, Prädikat usw. – spielen in der Darstellung keine Rolle, sondern es werden in der Tat nur die für die einzelnen Wortarten typischen „Wortfügungen“ angeführt. Abgeschlossen wird dieses Hauptstück mit einem Unterkapitel zur Wortfolge, die jedoch die Besonderheiten der sog. freien Wortfolge des Finnischen nicht darzustellen vermag.

Im abschließenden Kapitel des Aufsatzes wird Strählmans *Finnische Sprachlehre* als Grammatik der Peripherie und als Grammatik der Grenzzeit charakterisiert: Sie entstand abseits des akademischen Zentrums jener Zeit, und ihre südöstliche Dialektbasis war weit entfernt von der damals üblichen südwestlichen Basis der Schriftsprache. Sie entstand auch zu einer Zeit, die einen gewaltigen Umbruch im Status des Finnischen und in der wissenschaftlichen Forschung des Finnischen bedeutete.

Marja Järventausta
marja.jarventausta@uni-koeln.de
Universität zu Köln, Institut für Skandinavistik/Fennistik,
Albertus-Magnus-Platz, D-50923 Köln